

Ludwig Wittgenstein

ELŐADÁS AZ ETIKÁRÓL

Mielőtt rátérnék tulajdonképpeni témámra, bevezetőül néhány megjegyzést szeretnék tenni. Úgy érzem, csak nagy nehézségekkel tudom a gondolataimat közölni Önökkel, és azt hiszem, hogy ezeknek a nehézségeknek némelyikét meg lehet szüntetni azzal, hogy jó előre felhívom rájuk a figyelmet. Az első probléma – talán meg sem kellene említenem – a következő: az angol nem az anyanyelvem, ezért fogalmazásmódomból gyakran hiányzik a pontosság, és azok az árnyalatok, amelyek annyira szükségesek, amikor az ember egy bonyolult témáról beszél. Csak arra kérhetem Önöket, könnyítsék meg nekem ezt a feladatot azzal, hogy dacára az angol nyelvtani szabályok ellen folyvást elkövetett vétségeimnek, megpróbálják megérteni, mire gondolok. A következő probléma, amiről beszélni szeretnék, az, hogy Önök közül valószínűleg sokan nem egészen helyes várakozásokkal jöttek el az előadásomra. Ezért néhány szót szeretnék szólni arról, hogy miért éppen ezt a témát választottam. Amikor az Önök előző titkára azzal a kéréssel tisztelt meg, hogy tartsak előadást társaságukban, az első gondolatom az volt, hogy föltétlenül megteszem, a második pedig az, hogy ha már alkalmam nyílik arra, hogy Önök előtt beszéljek, akkor olyasmiről fogok szólni, ami igazán a szívemen fekszik, és nem élek vissza ezzel a lehetőséggel úgy, hogy – mondjuk – a logikáról tartok előadást. Visszaélésnek tekintem az ilyesmit, mert ahhoz, hogy egy tudományos problémát megmagyarázzak Önöknek, nem lenne elég egy egyórás előadás, hanem egy egész előadás-sorozatra volna szükség. A másik lehetőség az volt, hogy egy úgynevezett tudományos-népszerűsítő előadást tartsak, vagyis olyan előadást, amely elhiteti Önökkel, hogy megértettek valamit, amiről valójában fogalmuk sincs. Azaz kielégíti a modern ember egyik – véleményem szerint – egészen alantas vágyát, a felületes kíváncsiságot a legújabb tudományos felfedezések iránt. Elvetettem ezeket az alternatívákat, és elhatároztam, hogy olyasmiről fogok beszélni, ami szerintem általános érvényű, azt remélve, hogy így kissé pontosabbá teszem az erre vonatkozó gondolataikat (még ha azzal, amit mondani fogok,

egyáltalán nem értenek is egyet). A harmadik és utolsó probléma olyasmi, ami tulajdonképpen a legtöbb hosszabb filozófiai előadás problémája, azaz, hogy a hallgató képtelen arra, hogy felismerje az utat, amelyen vezetik, és egyszersmind a célt is, amelyhez az vezet. Tehát vagy azt gondolja: „Értem, amit mond, de hova a csudába akar kilyukadni?”, vagy ezt: „Látom már, hova akar kilyukadni, de hogy a csudába fog ez sikerülni?”. Megintcsak nem tehetek mást, mint hogy a türelmüket kérem, és azt remélem, hogy végül az utat is megismerik, és a célt is, amelyhez az út vezet.

Elkezdénem tehát. Mint tudják, az etikáról lesz szó. Ehhez átveszem a kifejezésnek azt a magyarázatát, amit Moore professzor ad *Principia Ethica* c. könyvében. Azt mondja: „Az etika annak általános vizsgálata, hogy mi a jó.” Én az „etika” terminust kissé tágabb értelemben fogom használni, olyan értelemben, amely valójában magába foglalja azt is, ami véleményem szerint a leglényegesebb része annak, amit esztétikának szokás nevezni. Hogy a lehető legvilágosabbá tegyem, mi szerintem az etika tárgya, felsorolok Önöknek néhány többé-kevésbé szinonim kifejezést, amelyeknek bármelyike helyettesíthetné a fenti definíciót, és a felsorolásukkal olyasféle hatást szeretnék elérni, mint Galton, amikor ugyanazon a fotólemezen különböző arcokról készült felvételeket vetített egymásra, hogy a képen a tipikus, mindegyikre jellemző vonások jelenjenek meg. Ahogy egy ilyen kollektív fotón meg tudnám mutatni Önöknek, hogy milyen – mondjuk – a tipikus kínai arc, éppígy, ha végignézik a bemutatott szinonimákat, Önök is remélhetőleg képesek lesznek felismerni a kifejezések közös vonásait, amelyek az etika karakterisztikus jegyei is egyben. Ahelyett, hogy „az etika annak általános vizsgálata, hogy mi a jó”, mondhattam volna, hogy az etika annak vizsgálata, hogy mi az értékes, illetve annak, hogy mi az igazán fontos. Vagy mondhattam volna: az etikában arról van szó, hogy felderítsük az élet értelmét, hogy azt vizsgáljuk, mi teszi az életet érdekessé arra, hogy éljünk, vagy hogy kiderítsük, hogyan kell helyesen élni. Azt hiszem, ha ezeket a kife-

Az előadás 1929-30-ban keletkezett. Az angol nyelvű eredeti először a *Philosophical Review* 1965/1. számában jelent meg.

jezéseket szemügyre veszik, lesz valami hozzávetőleges képük arról, hogy mivel foglalkozik az etika.

Mármost először is az tűnik fel minden egyes kifejezésben, hogy valójában két teljesen különböző értelemben használatosak. Egyfelől relatív vagy triviális értelemnek, másfelől abszolút vagy etikai értelemnek fogom ezeket nevezni. Ha azt állítom például, hogy ez egy jó szék, az azt jelenti, hogy ez a szék egy előzetesen rögzített célra szolgál, és a „jó” szónak csak annyiban van értelme, amennyiben ezt a célt előre rögzítettük. Alapjában a „jó” szó relatív értelemben egyszerűen azt jelenti, hogy „bizonyos előzetesen rögzített mércének megfelel”. Ha azt mondjuk például, hogy ez az ember jó zongorista, ezen azt értjük, hogy bizonyos nehézségi szintű darabot bizonyos szintű újtechnikával tud játszani. Hasonlóan, ha azt mondom, fontos nekem, hogy ne kapjak náthát, ezen azt értem, hogy a nátha ilyen vagy olyan leírható módon megnehezíti az életemet, ha pedig azt mondom, ez a jó út, ezt úgy értem, hogy ez az út jó egy adott cél vonatkozásában. Ha így használjuk őket, ezek a kifejezések nem vetnek föl semmilyen nehéz vagy bonyolult problémát. Csakhogy az etikában nem így használatosak.

Tegyük föl, hogy tudok teniszezni, és valaki Önök közül, aki látott játszani, azt mondta: „Na, maga elég rosszul játszik”, és tegyük föl, hogy azt válaszoltam: „Tudom, hogy rosszul játszom, de egyáltalán nem akarok jobban játszani”. Nem mondhatna erre mást a másik, mint hogy „Ja, akkor minden rendben”. Képzeljük viszont el, hogy arcátlanul hazudtam valamelyiküknek, mire az odajön hozzám, és azt mondja: „Undorítóan viselkedik”. Ha azt válaszolnám: „Tudom, hogy rosszul viselkedem, de egyáltalán nem akarok jobban viselkedni”, mondhatná-e erre a másik, hogy „Ja, akkor minden rendben”? Biztosan nem. Ehelyett azt mondaná, hogy „Hát, pedig kell, hogy jobban akarjon viselkedni”. Ez egy abszolút értékítélet, míg az első esetben egy relatív értékítélettel volt dolgunk. A különbség lényege nyilvánvalóan a következő: minden relatív értékítélet pusztán tényekről szóló kijelentés, ezért kifejezhetjük úgy is, hogy egyáltalán nem ölti értékítélet formáját. Ahelyett, hogy „Ez a jó út Granchesterbe”, mondhattam volna, hogy „Ez a jó út, amin mennie kell, ha a lehető legrövidebb idő alatt Granchesterbe akar érní”. „Ez az ember jó futó” – ez egyszerűen azt jelenti, hogy ennyi meg ennyi mérföldet ennyi meg ennyi perc alatt tesz meg, stb. Azt szeretném állítani, hogy bebizonyítható, hogy minden relatív értékítélet pusztán tényekről szóló kijelentés, de semmilyen

tényekre vonatkozó kijelentés nem lehet abszolút értékítélet, és nem is implikálhat abszolút értékítéletet. Hadd magyarázzam ezt meg: tegyük föl, hogy valamelyikük mindentudó, ismeri a világ összes élő és holt testének mozgását, és minden embernek, aki csak élt valaha, az összes tudatállapotát, s képzeljük el, hogy ez az ember mindent, amit csak tud, beleír egy nagy könyvbe. Ez a könyv akkor a világ teljes leírását tartalmazná. Oda szeretnék kilyukadni, hogy semmi olyat nem tartalmazna, amit *etikai* kijelentésnek nevezhetnénk, illetve semmit, amiből egy ilyen ítélet logikailag következne. Természetesen tartalmazná az összes relatív értékítéletet, valamint az összes igaz tudományos állítást, s végsősoron az összes lehetséges igaz kijelentést. De minden leírt tény, hogy úgy mondjam, ugyanazon a szinten állna, s hasonlóképpen minden állítás is ugyanazon a szinten lenne. Nincs olyan kijelentés, amely abszolút értelemben fennkölt, fontos vagy jelentéktelen volna.

Most Önök közül talán egyesek mindezzel egyetértenek, és Hamlet szavaira gondolnak: „Nincs a világon jó vagy rossz, gondolkozás teszi azzá.” (Arany J. ford.) De ez is félreértésekhez vezethet. Hamlet szavaiból mintha az következne, hogy a jó és a rossz nem a rajtunk kívül lévő világ, hanem a mi tudatállapotaink tulajdonságai. Én azonban azt gondolom, hogy egy tudatállapot, amennyiben ezen leírható tényt értünk, semmiféle értelemben nem jó vagy rossz. Ha például világkönyvünkben egy gyilkosság leírását olvasnánk az összes fizikai és pszichikai részlettel, ezeknek a tényeknek a pusztá leírása nem tartalmazna semmit, amit *etikai* állításnak nevezhetnénk. A gyilkosság pontosan azon a szinten volna, mint akármilyen más esemény, például az, hogy egy kő lehull. Persze lehet, hogy ennek a leírásnak az olvasása fájdalmat vagy dühöt vagy más érzelmet kelt bennünk, vagy pedig olvashatnánk arról a dühről vagy fájdalomról, amit ez a gyilkosság másokban kiváltott, amikor hallottak róla, de ezek is pusztán csak tények, tények, és megint csak tények, és nem etika. Azt kell mondjam, hogy ez az eredmény egészen szembeszökő, ha meggondolom, minek kellene az etikának lennie, ha volna egyáltalán ilyen tudomány. Nyilvánvalóan tűnik számomra, hogy semmi, amit csak gondolni vagy mondani tudunk, nem lehet a dolog, hogy nem tudunk olyan tudományos könyvet írni, aminek a tárgya lényegét tekintve valami nemesebb és magasabbrendű volna, mint más tárgyak. Csak egy metafora segítségével tudom megragadni ezeket az érzéseket: ha valaki képes volna

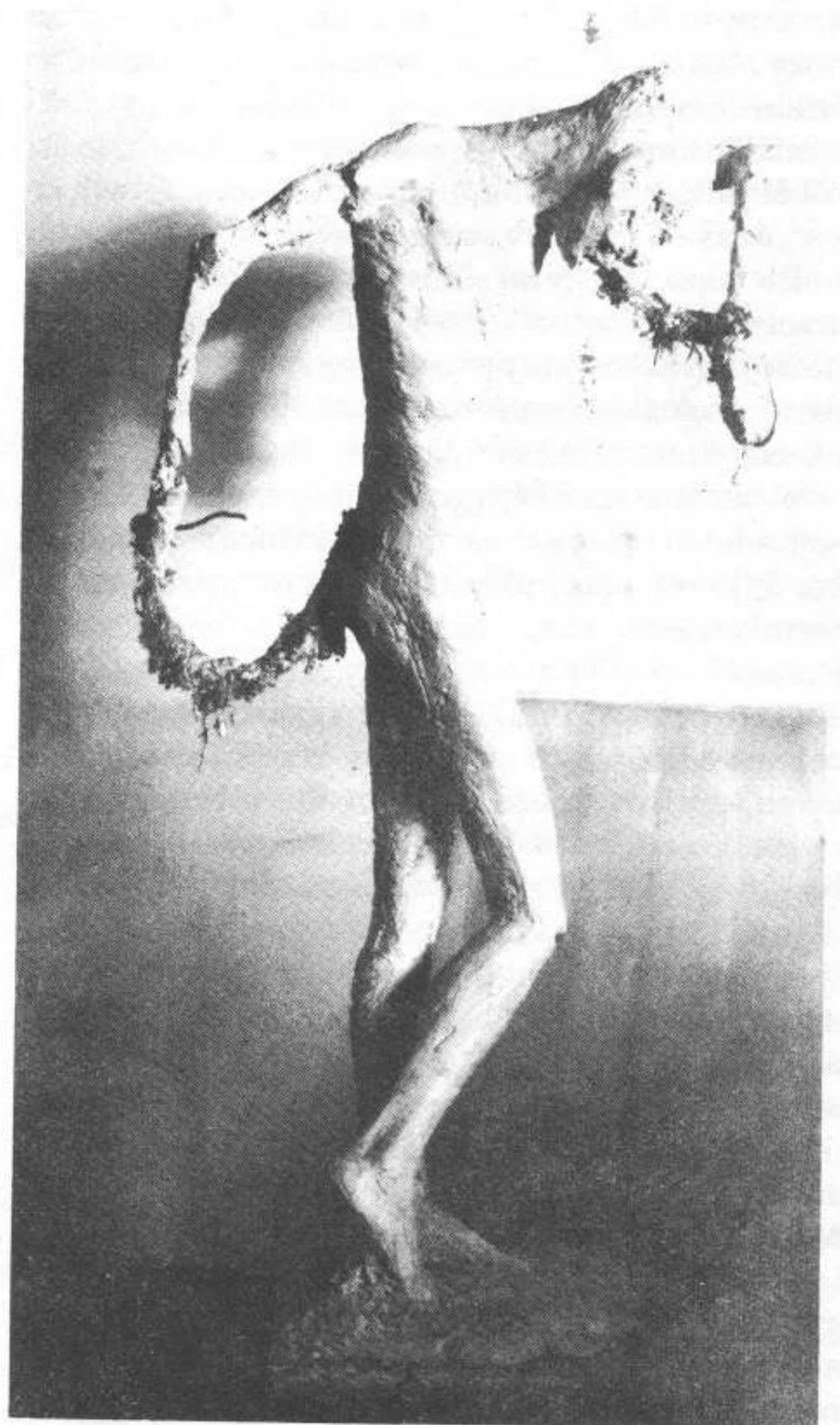
úgy írni az etikáról egy könyvet, hogy az valóban az etikáról szóljon, akkor ez a könyv egy robbanással a világ összes többi könyvét megsemmisítené. A szavaink, amennyiben tudományosan használjuk őket, edények, amelyek csak arra képesek, hogy jelentést és értelmet tartalmazzanak és közvetítsenek, *természetes* jelentést és értelmet. Az etika, amennyiben egyáltalán valami, természetfölötti, szavaink pedig csak tényeket fejeznek ki, ahogy egy teáscsésze is csak egy csészényi vizet képes felfogni, még ha literszám túltöltöm is.

Azt mondtam, hogy amíg tényekről és kijelentésekről beszélünk, addig csak relatív értékről, relatív jóról és relatív helyesről lehet szó. Mielőtt továbbmennénk, szeretném ezt egy eléggé kézenfekvő példán szemléltetni. A jó út az az út, amely egy előzetesen tetszés szerint rögzített célhoz vezet, és nyilvánvaló mindannyiunk számára, hogy semmi értelme jó útról beszélni egy ilyen előre rögzített céltól függetlenül. Nézzük hát meg, mit érthetnénk azon a kifejezésen, hogy *az abszolút jó út*. Azt hiszem ez volna az az út, amelyen mindenkinek, ha egyszer megpillantotta, *logikai szükségszerűséggel* el kell indulnia, ha pedig nem indul el, szégyellnie kellene magát. Ugyanez áll az *abszolút jó-ra*: ha ez valamilyen leírható tényállás volna, akkor olyan tényállás lenne, amit mindenki, függetlenül mindenkori ízlésétől és hajlamaitól, *szükségszerűen* létrehozna, vagy ha nem, akkor büntudatot érezne, amiért nem tette. Én azt mondom, hogy ez agy-rém. Nincs olyan tényállás, amely – hogy úgy mondjam – egy abszolút bíró kényszerítő erejével rendelkezne. De mi az akkor, ami mindannyiunk szeme előtt lebeg, akik, mint én magam is, mindennek ellenére szeretnénk olyan kifejezéseket használni, mint „abszolút jó”, „abszolút érték”, stb.? Mire gondolunk ilyenkor és mit szeretnénk kifejezni ezzel?

Valahányszor megpróbálom ezt tisztázni, természetesen olyan eseteket kell keresnem, amikor biztosan ezeket a kifejezéseket használnám. Olyan helyzetben vagyok ilyenkor, mint amilyenben Önök találnák magukat, ha az élvezet pszichológiájáról tartanék előadást. Megpróbálnák ugyanis, hogy olyan tipikus helyzeteket idézzenek emlékezetükbe, amelyekben mindig élvezetüket lelték. Ha ezt a helyzetet elképzelik, minden, amit mondok, konkrét, és – hogy úgy mondjam – ellenőrizhető lesz. Lesz talán, aki azokat az érzéseket választja paradigmaticus példának, amelyeket egy szép nyári nap séta közben érez. Ugyanebben a helyzetben vagyok most, amikor arra szeretnék koncentrálni,

mit értek abszolút vagy etikai érteken. Velem ilyenkor mindig az történik, hogy ugyanaz az élmény jut eszembe, és ezért bizonyos értelemben ez az én par excellence élményem, s ezért most, hogy Önöknek beszélek, mint első és legfontosabb példát szeretném előadni. (Ahogy már mondtam, ez egészen személyes dolog, és mások más példákat találnának frappánsabbnak.) Ezt ösztönzésül írom le, hogy képzeljék el Önök is ugyanezt az élményt vagy hasonlókat annak érdekében, hogy ilymódon közös alapunk legyen a vizsgálódáshoz. Azt hiszem, az élményem leginkább úgy írható le, hogy amikor részem van benne, a *világ létezésén csodálkozom*. Ilyenkor hajlamos vagyok olyasfajta mondatokat használni, mint „Milyen rendkívüli, hogy egyáltalán valami is létezik!”, vagy: „Milyen rendkívüli,

Majoros István: No home Halley

hogy létezik a világ!". Ehhez most rögtön szeretném még egy élményemet hozzáfűzni, amelyet talán Önök közül is ismernek néhányan. Ezt az *abszolút* biztonság élményének nevezhetnénk. Arra a tudatállapokra gondolok, amikor az ember hajlamos ilyeneket mondani: „Biztonságban vagyok, semmi sem tehet kárt bennem, bármi történjék is.” Szeretném most ezeket az élményeket közelebbről megvizsgálni, mert azt hiszem, éppen azokkal a jellegzetességekkel rendelkeznek, amelyekkel tisztába szeretnénk jönni.

Mindenekelőtt azt kell leszögezmem, hogy ezeknek az élményeknek a nyelvi kifejeződése értelmetlenség. Amikor azt mondom, „csodálkozom a világ létezésén”, visszaélek a nyelvvel. Hadd magyarázzam ezt meg: ha azt mondom, csodálkozom azon, hogy valaminek az esete fennáll, az teljesen helyes, és világos értelme van. Mindannyian értjük, mit jelent, hogy csodálkozom egy kutya termetén, ha az nagyobb, mint amelyeket idáig láttam, vagyis hogy csodálkozom olyasmin, ami a szó megszokott értelmében különleges. Minden ilyen esetben azon csodálkozom, hogy olyannak az esete áll fenn, amiről el tudom képzelni, hogy ne létezzék. Ennek a kutyának a termetén azért csodálkozom, mert el tudok képzelni egy másik, normális termetű kutyát, amelyen nem csodálkoznék. A kijelentésnek, „csodálkozom azon, hogy ennek meg ennek az esete áll fenn”, csak akkor van értelme, ha el tudom képzelni, hogy ugyanez nem áll fenn. Ilyen értelemben csodálkozhat az ember, mondjuk, egy ház létezésén, amikor hosszabb távollét után megpillantja, és ha úgy képzelte, időközben lebontották. Ezzel szemben értelmetlen azt mondani, hogy a világ létezésén csodálkozom, lévén, hogy nem tudom elképzelni, hogy ne létezzék. Csodálkozhatnék természetesen azon, hogy a világ körülöttem éppen olyan, amilyen. Ha ez az élményem volna például, miközben nézem a kék eget, csodálkozhatnék azon, hogy az ég kék, szemben azzal, amikor felhős. De nem erről van szó. Én az égen csodálkozom, bármilyen *legyen is*. Csábító lenne azt mondani, hogy amin itt csodálkozom, az tautológia, tudniillik hogy az ég kék vagy nem kék. De azt igazán értelmetlenség mondani, hogy az ember egy tautológián csodálkozik. Ugyanez a helyzet a másik élménnyel is, amit említettem, az abszolút biztonság élményével. Mindannyian tudjuk, mit jelent mindennapi értelemben véve biztonságban lenni. Biztonságban vagyok a szobámban, mert ott nem üthet el egy autóbusz. Biztonságban vagyok akkor is, ha volt már számarköhögésem, és ezért nem kaphatom

meg újra. Biztonságban lenni a lényegét tekintve azt jelenti, hogy fizikailag lehetetlen, hogy bizonyos dolgok történjenek velem, és ezért értelmetlenség azt mondani, hogy biztonságban vagyok, bármi történik. Ez újra visszaélés a „biztos” szóval, mint ahogy a másik példában visszaéltem a „létezés” vagy „csodálkozni” szavakkal. Arról szeretném meggyőzni Önöket, hogy *minden* vallási és etikai kifejezési formában megjelenik egyfajta jellegzetes visszaélés a nyelvvel. Az összes ilyen kifejezési forma első pillantásra pusztán *hasonlatnak látszik*. Úgy tűnik, hogy amit az etikai értelemben vett „helyes” szón értünk, nem a triviális értelemben vett helyes, hanem valami hasonló, és ha azt mondjuk: „Az egy jó ember”, a „jó” szó, jóllehet nem ugyanazt jelenti, mint abban a mondatban, hogy „Az egy jó focista”, mégis van köztük bizonyos hasonlóság. És ha azt mondjuk: „Ez az ember értékes életet élt”, ezt nem ugyanabban az értelemben gondoljuk ugyan, mint amikor értékes ékszerekről beszélünk, de mintha volna valami hasonlóság. Úgy tűnik, ilyen értelemben az összes vallási kifejezést hasonlatként vagy allegorikusan használjuk. Úgy tűnik ugyanis, hogy amikor Istenről azt mondjuk, hogy mindent lát, és letérdelünk előtte és imádkozunk hozzá, minden kifejezésünk és cselekedetünk egy bonyolult allegóriához tartozik, ami úgy ábrázolja őt, mint nagyhatalmú emberi lényt, akinek igyekszünk elnyerni a kegyeit, stb. De ez az allegória leírja azt az élményt is, amire az előbb utaltam. Az első élmény ugyanis, azt hiszem, pontosan az, amire az emberek akkor gondoltak, amikor azt mondták, Isten megteremtette a világot. Az abszolút biztonság élményét pedig azzal fejezték ki, hogy azt mondták, Isten kezében biztonságban érezzük magunkat. Egy harmadik ilyesfajta élmény a bűntudat, és ezt fogalmazza meg az, hogy Isten helyteleníti a viselkedésünket. Úgy tűnik, az etika és a vallás nyelvében állandóan hasonlatokkal élünk. De egy hasonlat *valaminek* a hasonlata kell hogy legyen. Ha pedig egy tényt egy hasonlat segítségével le tudok írni, arra is képesnek kell lennem, hogy elhagyjam a hasonlatot, s anélkül írjam le a tényeket, de a mi esetünkben, amint megpróbáljuk elhagyni a hasonlatot, és egyszerűen megállapítani a mögöttes rejlő tényeket, azt találjuk, hogy nincsenek ilyen tények. És így, ami először hasonlatnak látszott, most pusztán értelmetlenségnek tűnik. Csakhogy a három említett élmény azok számára, akik saját tapasztalatukból ismerik őket, mint például én, benső, abszolút értékkel bír. De ha azt mondom, élmények, akkor nyilvánvalóan tények is egyben: ekkor és itt játszódtak le, bizonyos

ideig tartottak, következésképpen leírhatók. Ezért annak alapján, amit mondtam, el kell ismernem, hogy lehetetlen nekik abszolút értéket tulajdonítani. Még élesebben szeretném megfogalmazni az állításomat, ezért ezt mondom: „Az a paradox, hogy egy élmény, egy tény, úgy tűnik, természetfölötti értékkel bír.” Van egy módszer, melynek segítségével megbirkóznék ezzel a paradoxonnal. Először is mégegyszer megvizsgálom az első élményünket, a csodálkozást a világ létezésén, és egy kissé más formában próbálnám leírni.

Mindannyian tudjuk, mit szoktunk közönségesen csodának hívni. Nyilvánvaló, hogy egyszerűen egy olyan eseményt, amelyet még nem láttunk. Tegyük föl, hogy egy ilyen esemény történt. Vegyük azt az esetet, hogy valamelyikük hirtelen növeszt egy oroszlánfejet, amely bömbölni kezd. Szokatlanabbat el sem tudok képzelni. Mármost mihelyt felocsúdtunk megdöbbenésünkből, én azt javaslom, hogy hívjunk orvost, és vizsgáljuk meg az esetet tudományosan, sőt, ha nem járna fájdalommal, élveboncolást is végeztetnék. És mi lenne akkor a csodából? Világos, hogy ha ilyen módon kezeljük a dolgot, minden csodálatos eltűnik, ha csak olyan tényt nem értünk csodán, amit tudományosan még nem magyaráztak meg, ami azt jelenti, hogy eddig nem sikerült ezt a tényt egy tudományos rendszer többi ténye közé illeszteni. Ebből is látszik, hogy abszurd dolog azt mondani, „a tudomány bebizonyította, hogy csodák nincsenek”. Az az igazság, hogy tudományosan nézni egy dolgot nem ugyanaz, mint amikor az ember azt csodának látja. Mert képzeljenek csak el akármilyen tényt: nincs benne semmi csodálatos a kifejezés abszolút értelmében. Most már látjuk, hogy a „csoda” szót szintén egy relatív és egy abszolút értelemben használjuk. És most szeretném a világ létezésén való csodálkozás élményét a következő szavakkal leírni: ez az az élmény, amikor az ember a világot csodának látja. Hajlok arra, hogy azt mondjam, a világ létezésének csodájára a helyes nyelvi kifejezés nem egy a nyelvben kimondott mondat, hanem a nyelv létezése maga. De hogyan értsük azt, hogy némelykor tudatában vagyunk a csodának, máskor meg nem? Mindössze annyit mondtam azzal, hogy

a csodálatos kifejezésében a hangsúlyt a nyelv segítségével létrehozott kifejezésre helyeztem át. Annyit mondtam mindössze újra, hogy képtelenek vagyunk kifejezésre juttatni azt, amit ki szeretnénk fejezni, s hogy minden, amit kimondunk a csodálatosról: csak értelmetlenség. Néhányuk számára most teljesen világosnak fog tűnni a válasz erre. Azt mondják majd: nos, ha egyszer bizonyos élmények állandóan arra csábítanak, hogy egy olyan sajátosságot tulajdonítsunk nekik, amit abszolút vagy etikai értéknek és jelentőségnek nevezünk, ez egyszerűen azt mutatja, hogy e szavakon nem valami értelmetlenséget értünk. Továbbá hogy amit azzal a kijelentéssel állítunk, hogy egy élmény abszolút értékkel bír, pusztán egy tény, olyan, mint más tények, és ezek szerint annyi az egész, hogy még nem sikerült megtalálnunk annak a helyes logikai elemzését, amit etikai és vallási kifejezéseink jelentenek. Ha ezt vetik ellenem, akkor rögtön, mintegy villámcsapás-szerűen, világosan látom, hogy nemcsak hogy nem tudok olyan leírást kitalálni, ami illenék arra, amit abszolút értéken értek, de minden jelentéssel bíró leírást is, amit csak javasolni lehet, eleve elutasítanék, éppen azért, mert van jelentése. Azaz látom már, hogy ezek az értelmetlen kifejezések nem azért értelmetlenek, mert még nem találtam meg a helyes kifejezéseket, hanem mert az értelmetlenségük alkotja voltaképpeni lényegüket. Mert arra akartam csak használni őket, hogy túljussak a világon, azaz túl a jelentéseket közvetítő nyelven. Arra hajtott valami, hogy nekirohanjak a nyelv korlátainak, és azt hiszem, mindenki erre törekszik, aki csak megpróbált valaha is írni vagy beszélni az etikáról vagy a vallásról. Ez a nekirohanás ketrecünk falainak teljesen és abszolút módon kilátástalan. Amíg az etika abból a vágyból keletkezik, hogy az élet végső értelméről, az abszolút jóról vagy az abszolút értékesről mondjon valamit, addig nem lehet tudomány. Azzal, amit mond, tudásunk semmilyen értelemben nem gyarapodik. Mégis tanúságot tesz az emberi szellem egy olyan vágyáról, amit én nagyon nagyra becsülök, és az életem árán sem tennék nevetségessé.

Babarczy Eszter fordítása

Ludwig Wittgenstein
(1889-1951) könyve
magyar nyelven: *Tractatus logico-philosophicus*, Budapest, 1963.
Akadémiai; *A bizonyosságról*, 1989. Európa.